

Людмила ДОВГОПОЛОВА

ФАЛЬШИВЕ ДВОРЯНСТВО

У статті звернено увагу на постання українських шляхетських родів Правобережної України, зокрема зауської шляхти. На основі численних архівних матеріалів простежено складі перипетії отримання (правдами й неправдами) королівських грамот на володіння цими землями

У дослідженні хочемо звернути увагу на походження двох родів зауської шляхти: Меленівських та Чоповських, підданих Києво-Печерської лаври.

Заушшям, Зауською волостю в XV – XVII ст. називали куш із 40 – 45 сіл, розташованих приблизно в радіусі 40 кв. км. довкола старовинного Іскоростенського городища (тепер – місто Коростень, райцентр Житомирської області), обабіч річки Уші. Нині її називають Уж¹. Вже в «Описі Київського замку 1552 р.» зазначено: «села... в Вовруцкой волости Заушане»².

Рід Меленівських. Першу згадку прізвища знаходимо в документах ЦДІАУК за 1514 р.³, і пов'язана вона з Івашком Немиричем.

Боярин Івашко Немирич служив при дворі київського воєводи Івана Львовича Глинського, брата князя Михайла Львовича Глинського, який очолив у 1508 р. повстання проти польсько-литовської влади. Івашко Немирич і доніс королю Жигимонту I Старому про те, що на підмогу повсталим із Москви йде полк на чолі з Дашковичем⁴. За цей донос після придушення повстання він отримав у нагороду села і величезні земельні наділи. Серед маєтностей, які мав у 1514 р. Іван Немирич, знаходилися і с. Меленевичі та земля Тупачоловщина в Заушші.

Доброю традицією знаті і заможних бояр у той час було обдаровувати храми і монастирі коштовностями і маєтками. Так вчинив і Івашко Немирич. 17 листопада 1514 р. він подарував Київському Микільсько-Пустинному монастиреві «человека свого, заслуженого на господари моемъ, на

Історія

¹ Яковенко Н. М. Україна аристократична // На переломі. – К.: Україна, 1994. – 352 с. – С. 304.

² Архив Юго-Западной России (АЮЗР). – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 120.

³ Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві (ЦДІАУК).

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 4. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 486.

іямя Олексея и зъ братею его, Узившьской волости, зъ Меленевиць, [де він] посполито живеть, зъ его землею бортною, и зъ нивами, и сеножатми и со всимъ на все, какъ ся тая очизна у собе маеть, ничого на томъ собе не оставляючи, Светому Николе на монастырь Пустынский по душе своей, и листы на того человека твердости свои казать есми его милости, игумену Светого Николы, дати вечно и непорушно. ... При томъ были и тому добре сведомы, пан Федоръ Елецъ [та інші]»⁵.

Іван Немирич ще двічі повертається до цього документа – в 1529 р. і 1543 р. Останній раз він дарує Київському Микільському Пустинному монастиреві Тупачоловську землю. На звороті документа є напис: «Zapis na ziemie Tupaczolowska»⁶. («Пом'яник Київського Микільсько-Пустинного монастиря» не зберігся, та не виключено, що саме в цьому «Пом'янику» були записані члени родини Івана Немирича). З подальших документів випливає, що у власність монастиря відходила тільки половина Тупачоловських ґрунтів. Наведена цитата з ДАКО є першою згадкою про с. Мелені (колись Меленевиці) в Житомирській області, не виключено, що Тупачоловщина, – урочище Тупиці, що й зараз є поблизу села. Згаданим Єльцям у Заушші належало серед інших село Ходаки⁷.

Можливо, в нагороду за свої військові заслуги боярин Київського замку Василь Миткович у цей період одержує с. Меленевиці, яке перед тим належало Івану Немиричу, і до свого родового прізвища він додає нове – Меленевиць⁸.

Це був страшний час. «Граница между Киевским и Житомирским поветами – наиболее опустошенная местность. Здесь пролегалo продолжение Чернаго татарскаго шляха... Пределы, примыкающие к Луцкому и Овруцкому поветам, были более безопасны и менее опустошены. По этим пределам теснились все поселения повета»⁹. Люстратори 1552 р. в Житомирському повіті заявили, що в селах в основному селяни не живуть, а влітку і взимку живуть в містах: «Села и города превратились в селища и городища [тобто без людей – Л.Д.], которые лишь юридически

⁵ Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452.

⁶ Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві (ЦДІАУК). – Опис Ф. 220, (додаток, запис 614).

⁷ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – К.: Критика, 2008. – С. 193.

⁸ Див. про це докладніше: В. Мойсієнко, Л. Долгополова, О. Васянович. Мелені і Меленівці. – Житомир, 2007. – С. 22 – 23, 30 – 31.

⁹ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 2. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 39.

принадлежат владельцам их с известною группою крестьян»¹⁰. (Стає зрозумілим, чому в подальшому майже всі зауські зем'яни жили в одному селі – Ходаки).

Вже в 155? р. Василь Миткович виступає свідком у справі Виговських під прізвищем «Василь Миткевичъ Меленевиць»¹¹. (Прізвище Миткович відоме ще в 1463 р., воно згадується в «Словнику староукраїнської мови XIV – XV ст.»: 1) «...а при том был великого короля Пан Мишко Глоуский, а Пан Пашко Миткович воевода острозький. Острог, 1463 р.» і 2) «а тые пьнази брали есмо черес роуки боарина его милости Романа Митковича. Друцьк, 1492 р.»)¹². Друцьк – місто у Вітебській землі. Вихідцями з Білорусі вважає Митковичів і дослідник В. Кривошея Деякі нащадки Митковичів оселилися в XVI ст. на Київщині. Серед них були й заможні київські купці Митковичі, які в XVI ст. поряд з Ходиками користувалися широкими привілеями; вони взяли до рук торгівлю сукном, шовковими тканинами, ювелірними виробами¹³. Саме купець Федір Миткович пізніше був київським бургомистром. Він віддав заміж свою сестру Єпістимію (Єфросинію) Миткович за київського райця Василя Ходику, засновника роду Ходиків-Криницьких. Дочки Федора Митковича, Богдана Федорівна і Люція Федорівна, після смерті батька були під опікою київського вйта Балики, який позивався до Олександра Олексича про 8000 злотих, що належали цим дітям¹⁴. Богдана була одружена з Олександром Хованським, а Люція – третім шлюбом була за Семеном Лико-Оболеньським¹⁵ (дані надані В. Кривошеєю). Про нащадків київських купців Митковичів згадується і в «Історії Києва»: «В 1693 г. Братский монастырь купил... осмой двор из 2-х дворов построен: один бывал Митковский, сами старцы братские купили у Миколая Яницкого, и у жены его Луцинии Меткевичевны... подле богodelьны и церкви Соборной»¹⁶. Відомий ще один Миткович –

¹⁰ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 2. – К.: Типограф. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 17.

¹¹ Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві. Державний архів Київської області.

¹² Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 597.

¹³ Історія Києва. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 267.

¹⁴ Антонович В. Б. Киевские войты Ходики // Кривошея В. В., Орел В. М. Українська шляхта напередодні визвольної боротьби середини XVII ст. – К.: 2000. – С. 203.

¹⁵ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – К.: Критика, 2008. – С. 354.

¹⁶ Історія Києва. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 19.

Мацей, який згадується в «Описании местечек и сел, принадлежащих к Барскому староству в люстрации 1565 г.». Він мав привілеї від короля Олександра, і з ним жили робочі люди, які працювали не на нього, а на замок. А жили вони разом, «щоб йому не бути одному»¹⁷. В передмові до цього тому зазначено, що походження саме Мацея Митковича залишається сумнівним¹⁸.

Ще один Миткович, тубинець, тобто місцевий, Андрій, есачник Чорнобильського замку, «з племенем своїм, а братаничи его: Карпъ и Микита» (за «Описом Чорнобильського замку 1552 р.»)¹⁹. Очевидно, що й засновник роду шляхтичів Меленівських – Васяновичів, Грищенків, Стретовичів, Мойсієнків, Самійленків, зем'янин Київського замку Василь Миткович із Заушшя, мав якийсь стосунок до цих вищезгаданих Митковичів, оскільки й Київ, і Чорнобиль, і Заушшя знаходяться недалеко одне від одного.

Василь Миткович Меленевиц та інші бояри в той час жили в одному селі – Ходаки, щоб завжди бути напоготові на випадок небезпеки. Вони спочатку «мусили за давнім звичаєм ставити в поході намети для київського князя (згодом воєводи), тобто, можна припустити, становили щось на зразок його особистої гвардії. Ординський супровід також належав до їхніх обов'язків, але, на відміну од овручан, вони його виконували не за розпорядженням овруцької замкової влади, а тільки за персональним листом київського воєводи або самого господаря – великого князя литовського»²⁰. Пізніше для бояр-заушан зосталася тільки одна «основна повинність – виїзд на війну, а обов'язок виставляти воєводські намети відпав»²¹. Ходаки – це була своєрідна штаб-квартира зауських бояр. Як видно з подальших документів, ватажком у них спочатку був Василь Миткович Меленевиц.

Бояри-заушани підпорядковувалися тільки Київському замкові і не виконували наказів Овруцького замку, який весь час намагався підім'яти їх під себе. Зем'яни жалілися на утиски королю польському Сигізмунду Августу, на що той 15 березня 1569 р. повелів: «1). Киевскимъ воеводе и Каштеляну, чтобы землянь

¹⁷ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 2. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 263.

¹⁸ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 2. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 192.

¹⁹ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 587 – 592.

²⁰ Яковенко Н. М. Україна аристократична // На переломі. – К.: Україна, 1994. – 352 с. – С. 306.

²¹ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – К.: Критика, 2008. – 249 с.

Київського Уезду съ под реки Уши съ селенія Ходаковъ, Дворянъ Василя Митковича Меленевица и прочихъ инофамильцевъ, согласно жалобъ ихъ, сверхъ Земскихъ дворянскихъ повинностей на общихъ правахъ, не употребляли къ постоянному пребыванію при Київскомъ замке и ни какихъ притесненій имъ не делали. 2). Выборнымъ податей Київского уезда, чтобы они съ данныхъ землянь Київского уезда съ надъ реки Уши, съ селенія Ходаков, жаловавшихся о взысканіи съ нихъ вдвойне податей, не получали более одной копы грошей, согласно Городенскому Сеймовому постановленію, какъ съ дворянъ бедныхъ, не имеющихъ своихъ людей»²². І вже київські люстратори 1570 р. відзначають, що «служить київському замку некому: старинные Київские бояре Заушане, показали копію съ королевской грамоты, которою эти бояре освобождены отъ службъ замку, и оставлены при вольностяхъ шляхетскихъ, такъ что они обязаны только земскою общою службою вместе съ другими шляхтичами земли Київской»²³.

Пройшло менше року, і Василь Миткович Меленевиц стає власником другої половини Тупачоловських ґрунтів, а першу – бере в оренду в Пустинно-Микільського монастиря «за 4 кадки меду» за кожний рік²⁴. Він відкидає своє родове прізвище Миткович і приєднує до попереднього прізвища Меленевиц нове – Тупачоловський. Василь вибирає родовий герб Топач²⁵ [скоріше за все за співзвучність з прізвищем]. В документах подається опис цього герба: «въ красномъ поле черное коршуново крыло, сгибомъ въ правую сторону щита обращенное, у коего нога золотая, на шлеме три страусовые перья»²⁶. І вже в «Руській (Волинській) Метриці» 9 лютого 1570 р. в «Привілеяхъ зем'янамъ князівства Київського зауськимъ з с.Ходаків на вольності»²⁷ він виступає під новим подвійним прізвищем Василь Меленевиц-Тупачоловський. Василь є дуже шанованою людиною, ватажком «прочихъ землянъ Дідковських, Каленських, Ходаківських, Білошицьких і

²² Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452. – С. 3 – 4.

²³ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 3. – К.: Типогр. Имп. Унив. Св. Владимира, 1095. – С. 31.

²⁴ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452. – С. 329 – 335.

²⁵ Лукомський В. К., Мадзолевський В. Л. Малоросійський гербовник. – К.: Либідь, 1993. – С. 38.

²⁶ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7453. – С. 10.

²⁷ Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569 – 1673. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – С. 237.

Багриновських»²⁸. Це все є прізвища зем'ян з Ходаків, засновників зауських родів, які склали, за висловом Н. Яковенко, «особисту гвардію київського князя». За свою військову службу вони отримали власні маєтки. «За реєстром 1571 р. зауськими боярами названо 56 осіб із сіл Дідковичів, Ходаків, Меленів, Багринців, Іскорості, Білошичів, Недашок, Вигова і Скуратів. Решту поселень Заушшя віднесено до Овруцького замку, оскільки ревізійний акт складався під час чергового конфлікту з овруцькою замковою адміністрацією»²⁹. (Зауважу, що в переліку боярських сіл не вказано с. Чоповичі). Сам Василь Меленевич-Тупачоловський, як свідчать документи, до самої смерті мешкав у Ходаках, і тільки його діти оселилися в с. Меленях. Підтвердженням цьому є «Реєстр збору людей на військову службу із Київської волості 1579 р.», в якому зазначено, що бояри-заушани поставляють людей з сіл: Ходаки (8 служб), Дідковичі (23), Недашки (6), Білошиці (10), (тобто в самому селі Меленевичі бояри не жили)³⁰.

Але зазіхання Овруцького замку на вольності заушан продовжувалися, і ті мушили боронити свої права. Василь Меленевич-Тупачоловський очолює делегацію зауських бояр, яка вирушає до Києва. Вони подають 15 червня 1582 р. «упревелигерованный Государский лист, или привилегию на паргаминѣ написанную по его Королевского Величества Милости, с оставлением ихъ при вольностяхъ и свободахъ шляхетскихъ предковъ своихъ, потому что мы имеем въ томъ достаточное известие, что они издревле таковыми пользовались и службу Земскую Воинскую вместе съ прочими Киевскими обывателями, намъ – Государю и Речи Посполитой исправляли, а темъ паче за нынешнимъ совершением и соединением Польской Корони съ Великим Княжеством Литовским и присоединениемъ земли Киевской къ Короне»³¹. (Звернімо увагу на прохачів, дехто з них все ще мешкає в Ходаках, а дехто вже переїхав у власне село: «Явились лично в суд Дворяне Господские Заушские из ХОДАКОВ ВАСИЛИЙ МЕЛЕНЕВИЧ ТУПАЧАЛОВСКИЙ, Богдан Уськович Каленский, Василий Маткевич? Ходаковский, Иван Юрьевич Багриновский, Родион Васильевич и Григорий Стефанов из Бялошиц, Артем Игнатов из Недашков, Мартын Игнатов, Усько Петрович из Дидковичей, а Афанасий Гришкович, Лашук Демьянович из Недашков»³⁰). У цьому списку дворян немає

²⁸ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7453. – С. 40.

²⁹ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452. – С. 312.

³⁰ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 3. – К.: Типогр. Императорского Университета Святого Владимира, 1095. – С. 26.

³¹ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7456. – С. 62.

прізвища Чоповських, хоча саме село розташоване за кілька десятків кілометрів від вище зазначених сіл).

В «Руській (Волинській) Метриці» за 3.06.1589 р. є запис про «подтверждение земан Киевских Заушских з Мелень»³², але цього разу до короля польського Сигізмунда III з'явилися вже сини Василя – «благородные Васянь и Семень Васяновичи, Тупачоловские, предъявляли Нам Привилегию предка нашего блаж. памяти Его Величества Короля Степана на пергаменте писанную (від 10.08.1576 р.)...прося насъ сами за себя и именемъ всехъ своихъ За-Ушскихъ обывателей»³³. (У Василя було четверо синів: Васян, Агапон, Семен і Стрет. Вони започаткували нові відгалуження: від Васяна – Васяновичі-Меленівські; від правнука Семена – Мойсія пішли Мойсієнки-Меленівські, від прапраправнука Семена, Григорія, пішов рід Грищенків-Меленівських; від Стрета утворився рід Стретовичів-Меленівських, а Агапон був бездітним. Наступні покоління Меленівських втрачають своє лідерство серед заушських дворян, хоча вони й користуються великою повагою; жодна справа не обходиться без участі Меленівських, на всіх документах, які виходять з Заушшя, є їх підпис).

21 грудня 1613 р. у Варшаві узгоджується «Лемитація межи пом Воеводою Кіевским (та) Дедковскими, Белошицькими, Меленевськими, Сичковскими, Багриновскими, Ходаковскими, Каленскими»³⁴. [також див. Додаток 2].).

Доки був живий сам Василь Меленевич Тупачоловський, родина справно сплачувала Києво-Микільському Пустинному монастиреві по 4 діжки меду за аренду половини ґрунтів Тупачоловщини. Але вже з 1616 р. діти Василя перестали віддавати мед, і борг накопичувався протягом 4 років. Монастир висунув позов «шляхетним Василю Митковичу Меленевичу, Агапону, Семену і Стрету Васильовичам Меленевичам» з вимогою сплатити 400 злотих польських штрафу і мед за всі ці роки³⁵. Справа розглядалася декілька разів і навіть 12.06.1624 р. дійшла до розгляду в Люблінському Трибуналі [там же]. Знадобилися ще

³² Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569 – 1673. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – С. 381.

³³ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7453. – С. 40.

³⁴ Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569 – 1673. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – С. 555.

³⁵ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452. – С. 329 – 335.

довгі 20 років, і тільки 17 червня 1644 р. у Київському Земському суді було «заквітовано» наймолодшого сина Василя Стрета і онуків Василя: Кузьму, Андрія, Михайла, Прокопа та інших Меленівських «съ удовлетворениемъ деньгами и медомъ, следуемыхъ съ половины грунта Тупачоловского и съ уничтожениемъ тяжбы, веденой о томъ съ ними и съ Василиемъ Митковичемъ Меленевичемъ»³⁶.

Тепер звернемося до села Чоповичі в Заушші, яке лежало за 8 верст від села Меленевичі, та до його мешканців.

Найбільшим землевласником м. Києва в XIV – першій половині XVI ст. була церква. Серед київських монастирів своїм багатством виділявся Печерський монастир. Його земельні володіння утворилися завдяки подарункам великих київських князів, воєвод, бояр, духовним заповітам інших магнатів. Збереглася велика кількість актів, яка характеризує масштаби земельної власності цього монастиря. Києво-Печерська лавра володіла землями не тільки в Україні, але й у Білорусі і навіть у Литві. Монахи Києво-Печерської лаври продавали і скуповували землі, здавали монастирські маєтки в аренду, про що свідчать документи X – XVI ст. Отримував монастир подарунки і від бояр. Це було як рухоме майно – «от имени своихъ на утешении братии и на устройство монастырю», так і нерухоме – «друзии же села вдающе монастыреви и братии»³⁷.

Єдиним селом, яким володів Печерський монастир в Заушші, було село Чоповичі. В «Руській (Волинській) метриці» є запис від 10 квітня 1579 р. про те, що архімандриту Печерського монастиря Мелентію Хребтовичу дозволено в с. Чоповичі «збудувати замок на власном грунте монастиря Печерського»³⁸. В «Каталозі колекції документів київської археографічної комісії» є документ від 4 жовтня 1617 р. про те, що «Архімандрит Києво-Печерської лаври Єлісей Плетенецький припиняє всі судові справи з Федором Єльцем і його братами після встановлення меж лаврського маєтку Чоповичі і с. Головки, що належало Єльцям»³⁹. У «Вироку копного суду» від 2.11.1629 р. у справі дворян Ходаківських і Каленських, а

³⁶ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7452. – С. 42.

³⁷ Історія Києва. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 90.

³⁸ Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569 – 1673. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – С. 220.

³⁹ Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві. Каталог колекції документів археографічної комісії 1369 – 1899 рр. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 39.

також селян сусідніх сіл «о покраже меда из бортей» свідками зазначені «...з села Чопович, з громады Чоповских, Ралка Макарович, а Борис, бояре монастыря Святое Пречистое Печерского киевского»⁴⁰.

Звернемо увагу на один документ. В «Тарифі подимної податі» від 3.05.1631 р. зазначені «Panowie Mielenscy z maietnosci swey siola Mieleniow»⁴¹, у той же час в цьому ж таки «Тарифі подимної податі» серед містечок і сіл, які належали Києво-Печерському монастиреві, вказано і с. Чоповичі⁴². Піддані церкви та землі, які оброблялися ними, не підлягали юрисдикції міської влади, вони підпорядковувалися лише духовенству. Монастир «заводиль собственныя небольшие хозяйства на своих древних пустовавших владениях; там работали его монахи, слуги и крестьяне»⁴³. Тобто, саме село Чоповичі і його люди – це володіння монастиря.

Відразу після смерті Богдана Хмельницького царський уряд заходився підпорядковувати Москві Київську метрополію. На Київ накинули оком і турки. І тільки в 1681 р. за умовами Бахчисарайського договору Київ з прилеглими землями відійшов до Росії, але Київське воєводство (і Заушшя також) залишилося за Річчю Посполитою. Києво-Печерська лавра і Микільсько-Пустинний монастирі були підпорядковані Московській патріархії. У 1682 р. піддані з колишніх «маєтностей Печерських Київських в повіті Поліським» подають чолобитну королю Яну III Собеському, «дабы те маєтности монастыря Киевского Печерского: Радомышьль, Городокъ, села Крымская Рудня, Белки, Оранная, ЧЕПОВИЧИ, Зимовище и иные названые со всеми принадлежностями и съ поданными ихъ, въ уезде Полескомъ, а въ воеводстве Киевскомъ лежачие, къ последнему разорению и обнищанию не пришли, вручаемъ честности вашей прежде реченныхъ сихъ маєтностей оборону и...целость поданныхъ (щоб) честность ваша соблюдала, надеясь, (отримати) в таком же прилежномъ призрении и обороне те маєтности, которые ныне честности вашей во владение совершенно вручаемъ, покаместъ Киевъ к государству нашему не

⁴⁰ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 77.

⁴¹ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 385, 395.

⁴² Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 391.

⁴³ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 3. – К.: Типогр. Имп. Унив. Св. Владимира, 1095. – С. 46.

придегъ»⁴⁴. 10 травня 1682 р. король Ян III задовольняє чолобитну прохачів і видає привілей єпископу Львівському Йосипу Шумлянському на всі вище зазначені села⁴⁵. І вже в липні 1682 р. до маєтностей єпископа Львівського Йосифа Шумлянського додається серед інших і «село Чеповичи, в ньмь церковь, мельница о дву жерновахъ, железный заводъ, qm дворовъ» в Радомишльській волості⁴⁵.

Єпископ далеко, і Чоповські, не зволікаючи, починають діяти, щоб стати вільними і незалежними. Вони знаходять в Любліні потрібну людину (на Люблін вказують подальші судові справи). Саме ця людина дуже посміялася над усіма, які повірили в байку, вигадану нею про Чопа з його привілеями ще від «руських князей». (Цей чоловік був добре обізнаний в історії: знав про пожежу 1529 р. в Берестейському замку, де в писаря Івашка Горностаєвича «в доме господаревом» були заховані і згоріли всі привілеї шляхти землі кийвської від попередніх королів⁴⁶. Він керує кожним кроком Чоповських, радить їм заручитися свідченнями сусідів-дворян про втрачені документи. І Чоповські знаходять по одній людині з кожного роду: з Ходаківських, Сингаївських, Пашинських, Каленських, Дідковичів. З роду Меленівських ставить свій підпис під цим свідоцтвом Семен (чи то з жалоців, – все ж таки сусіди, чи то за гроші). «Чоловік з Любліна» має зв'язки у верхніх ешелонах влади. Тільки-но 22 грудня 1682 р. Чоповські подають «свое свідоцтво»⁴⁷, як уже того ж дня, 22 грудня, з'являється «Объявление дворян Чоповских о том, что во время происходивших смут истреблены были их документы и грамоты, пожалованные от князей русских, литовских и от королей польских»⁴⁸. (Насправді, це у їхніх сусідів Меленівських 20 років тому назад, у 1663 р., «проходящие через Полесье русскія и козацкія войска нашли, спрятанные въ бортномъ дереве, документы и унесли ихъ съ собою»⁴⁹. Але Меленівські зразу ж відновили свої

⁴⁴ Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 10. – К.: Типогр. Имп. Унив. Св. Владимира, 1904. – С. 357.

⁴⁵ Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. 10. – К.: Типогр. Имп. Унив. Св. Владимира, 1904. – С. 359.

⁴⁶ Любавский М. Очерк по истории Литовско-русского государства. – СПб, 1910. – С. 23.

⁴⁷ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 176 – 177.

⁴⁸ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 175.

⁴⁹ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 113.

документи, бо знайшли в Руській (Волинській) метриці записи про свої привілеї). У подальшому потрібно було ще отримати дозвіл від польського короля на те, щоб «зробити випис з документів, внесених до книг метрики Канцелярії Великого Князівства Литовського»⁵⁰. Після цього, коли вже було зроблено «випис», він передавався на затвердження королю.

Ось цей «випис» і був сфальсифікований в Любліні, тому що насправді його в «Метриці» не було.

«Люблінець» робив це за великі хабарі, тому що він не міг бути пов'язаним з Чоповськими родинними зв'язками: 1) на посаді навіть звичайного писарчука мав бути дворянин (а Чоповські не були дворянами); 2) дружиною дворянина могла бути тільки шляхтянка, інакше він втрачав свій дворянський статус).

Що це були за «втрачені» документи Чоповських, можна зрозуміти з книги «Краєзнавчі праці» Л.І. Похилевича⁵¹. «Кроме грамот Александра и Сигизмунда I они имеют грамоты: Сигизмунда II 22-го июня 1570 и Яна III 18-го марта 1683 гг., данные наследникам Чопа... Но были грамоты более древние, пожалованные Чоповцам от достославных русских князей еще во время удельного периода Руси, которые они потеряли под час инкурсий неприятельских: татарских, московских и козацких... Во время восстания Хмельницкого, к коему пристало большинство земель, казаки, заняв Овруцкий повет, истребляли все попавшие к ним документы. Замок овруцкий, в котором хранились городские книги, был сожжен козаками. Таким образом в числе прочих пропали документы Чоповских. Потому, во время тяжбы с старостою Ф. Потоцким, старавшимся лишить Чоповских шляхетских прав, Чоповские заявили в 1682 г. в актовые книги счет пропавших документов и представили удостоверение, подписанное их соседями, о том, что последние видели эти документы. С этим удостоверением они отправились отыскивать копии своих документов в метрике коронной. И уже на сеймике 1685 г. они представили копии своих документов и наконец добились от короля Иоанна III признания за ними шляхетского звания и подтверждения прежних великокняжеских грамот. Эта подтвержденная грамота напечатана в АЮЗР, ч.4, стр.182. В ней выражено: Игнат Чоп показывал королям Александру и Сигизмунду документы, по коим Чоповцы владеют землями».

⁵⁰ Центральний Державний Історичний Архів України в м. Києві. Каталог колекції документів археографічної комісії 1369 – 1899 рр. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 99.

⁵¹ Похилевич Л.І. Краєзнавчі праці. – Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2007. – С. 146.

На те, що це були сфабриковані документи, вказує і «Руська (Волинська) Метрика». В ній немає записів за 22 червня 1570 р. зовсім і відсутні будь-які записи про привілеї Чоповським цього періоду також⁵². Зате в «Метриці» є запис за 10 квітня 1579 р. про те, що Мелентію Хребтовичу, архимандриту Печерського монастиря, дозволено збудувати в с. Чоповичі «замок на власном грунте монастиря нашего Печерского» (про це вже згадувалося вище).

У «Люстрації подимної податі Київського воеводства повітів Овруцького і Житомирського» від 25 січня 1683 р. зазначені всі заушанські пани: Меленські, Бехи, Дідківські, Каленські, Ходаківські, Недашківські, Скуратівські, Білошицькі, Виговські⁵³. І у цій же «Люстрації» вказано, що Чоповські є піддані Києво-Печерського монастиря⁵⁴.

Проходить менше 3-х місяців, і 18 квітня 1683 р. з'являється «подтвердительная грамота» короля Яна III, в якій «відновлюються» права Чоповських на володіння землями (в ній визначаються і межі володінь)⁵⁵. 10.09.1685 р. Чоповським, вже новоспеченим дворянам, у Києві видають свідоцтво про те, що вони «изъявили полную готовность предоставить на сеймике Киевского воеводства доказательства о дворянском происхождении своего рода, но не могли исполнить своего намерения только потому, что сеймик не состоялся»⁵⁶.

Чоповські мають на руках сфабриковані документи. Вони тепер не хочуть платити данину єпископу Шумлянському. Розібратися з ними їде подільський чесник Самуїл Шумлянський. І вже 30 червня 1683 р. подана скарга «Дворян Чоповських на чесника Самуила Шумлянського, что он собрал дворян и слуг, и наняв отряд казаков из-за Днепра из полков Киевского и Черниговского, напал на

⁵² Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель. 1569 – 1673. – К.: Державний комітет архівів України, 2002. – 984 с.

⁵³ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 504.

⁵⁴ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 1. – К.: Типогр. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 496.

⁵⁵ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 181 – 184.

⁵⁶ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. 3. – К.: Типогр. Имп. Унив. Св. Владимира, 1095. – 596 с.

Чоповичи. Чоповских из села выгнал, троих из них изувечил, трое детей раздавил лошадьми, их ограбил»⁵⁷.

З 1682 р. землями монастирів заволодівають заушські дворяни, вважаючи їх тепер своєю власністю. Після підписання Вічного миру в 1686 р. між Росією і Річчю Посполитою частина Київської митрополії мала перейти під юрисдикцію Московського патріархату. Але Заушшя зоставалося частиною православної єпархії на руських землях Польського королівства.

Уже в 1686 р. Київська митрополія повністю підпорядкована Москві. В Києві намагаються перерозподілити землі, які колись належали київським монастирям. Заушани ж не хочуть ділитися цими землями ні з ким, тому в 1688 р. і протестують всі одностайно – Меленівські, Дідківські, Виговські, Ходаківські, Чоповські, Мошковські, Волковські – проти постанови сеймика Київського воєводства, в якій наказано делегатам, відправленим на сейм від дворян київського воєводства, «хлопотать о раздаче шляхтичам имений, принадлежащих Киево-Печерскому и другим монастырям»⁵⁸.

Половиною Тупачоловських ґрунтів, які колись подарував Київському Пустинному монастиреві Іван Немирич, тепер володіють дворяни Меленівські і вважають, що вся Тупачоловщина належить їм. Але Чоповським мало своїх земель, які дісталися їм від Києво-Печерського монастиря, вони (десь у 1702 р.) захоплюють «ґрунти, острови, сіножаті», які належать Меленівським, «а особливо острів Капунний». Меленівські роблять «ходатайство» в Овруч, і в 1703 р. вони отримують «привилегию на помянутый остров с принадлежностями, желая оный из-под направленного владения (Чоповских) высвободить и на другие богоугодные заведения в том же воеводстве расположить»⁵⁹. (На цей час всі православні єпархії в Польському королівстві вже визнали унію). Чоповські продовжують утримувати землі Меленівських, і за допомогою підкупів і хабарів, обминаючи нижчі судові ланки, як того вимагав закон, подають позов зразу в Люблінський Головний Коронний Трибунал на Меленівських, мовби це Меленівські забрали їх землі. Про засідання суду Меленівських навмисно не попередили, та ще й звинуватили їх у

⁵⁷ Архив Юго-Западной России. – Ч. 3. – Т. 2. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1868. – С. 35 – 38.

⁵⁸ Архив Юго-Западной России. – Ч. 4. – Т. 1. – К.: Типогр. Е. Федорова, 1867. – С. 243 – 244.

⁵⁹ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7456. – С. 48 – 52.

неявці. Це потрібно було, щоб без присутності Меленівських, які добре знали подробиці їх «дворянства», пред'явити підробні документи вже і на нові землі.

Тепер Меленівські повинні захищатися. І починається судова тяганина. Меленівські подають 22 грудня 1722 р. скаргу в Люблін, і вже 19 січня 1723 р. Житомирський Гродський Суд розглядає позов, що Чоповські «быв долгое время в подданстве Киевского Пустынного монастыря [помилково, замість Києво-Печерського монастиря – Л.Д.], т.е. около 100 лет, как об этом помнят родичи истцов, никакое вмешательство к вотчиному имению не осмеливались делать», а тепер 17 років «на многократные требования помянутой остров не возвратили, оный во владении своем удерживали и пользовались, облач того большие обиды нанося и похищая грунты, как то меду на несколько сот бочек из того острова набрали, ... а также о разных насилиях, жестокостях и убийствах некоторых гг. Меленевских, учиненных предшественниками Чоповскими». Справа розглядалася в судах ще двічі, в 1728 р. і 1731 р. Тільки 12 серпня 1735 р. Люблінський Суд Головного Коронного Трибуналу ставить остаточну крапку в цій справі, «чтобы с помянутыми позванными законом истязанными (тобто Чоповськими), как оштрафованными, никакого с ними соприкосновения не имели, советов и помощи ни в чем не давали, в домах и имениях своих не держали, но как с изгнанниками, бандитами и законом истязанными обращались»⁶⁰. Ось такий вердикт суду після майже 35-річної війни місцевого значення з образами, кривавими і навіть смертельними бійками. А все почалося з підроблених документів про шляхетське походження і зазіхання на чужі землі. Ці фальшиві документи ввели в оману багатьох дослідників. Але вже Н. М. Яковенко ставить під сумнів акти-привілеї Чоповських на землю від «княжат руських». Вона пише, що Чоповські «наприкінці XVII ст. пробували переконати королівську адміністрацію, буцімто в часи Хмельниччини загинули їхні акти-привілеї на землю від «княжат руських». Але цей сюжет слід розуміти як вияв фантазії – бодай з тієї простої причини, що «княжата руські» в домонгольську добу ще не видавали своїм дружинникам жодних документів»⁶¹.

На цьому можна б було поставити крапку, якби вже в XIX ст. Чоповські, виборюючи свої права на дворянство, не діставали б з шухляди вище згадані сфабриковані документи; і їм таки вдалося в

⁶⁰ Державний архів Київської області. – Ф. 782, оп. 1, спр. 7456. – С. 48 – 52

⁶¹ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – К.: Критика, 2008. – С. 249.

1840 р. підтвердити своє дворянське звання⁶². В той же час майже всі Меленівські в кінці ХІХ ст. не були затверджені герольдією Сенату в дворянстві, і тому вони були зараховані до стану міщан, хоча в метричних книгах на протязі всього ХІХ ст. вони всі були дворянами.

ДОДАТОК 1.

РОДОВІД ВАСЯНОВИЧІВ-МЕЛЕНІВСЬКИХ.

(Одна з гілок).

1-е покоління. Митковичи.

Андрій Миткович, есачник. (Опис Чорнобильського замка 1552 г.: АЮЗР, ч. 1, т. 1).

Мацей Миткович (мав привілеї від Короля Олександра Люстрації

Браславського замка, 1545 г.: АЮЗР, ч. 1).

2-е покоління. ВАСИЛЬ Миткович Меленівський Тупачаловський (с. Ходаки, підкоряється Київському князеві, /згадується в документах 155?, 1570, 1586).

Його діти: ВАСЯН, Агапон, Семен, Стрет.

3-е покоління. ВАСЯН Васильович Меленівський – Тупачаловський, /згадується в документах 3.07.1589/.

Його син – МИХАЙЛО.

4-е покоління. МИХАЙЛО Васянович-Меленівський, /згадується в документах 13.02.1635/.

Його дружина – Марія Булдасівна Стартильська Злотницька.

Їх син – ДАМ'ЯН.

5-е покоління. ДАМ'ЯН Михайлович Васянович-Меленівський / ? + 1682/, /згадується в документах 1661, 1663 рр., заповіт від 25.10.1682/.

Його 1-я дружина – Авдотія Сингаївська.

Їх діти: Григорій, ФЕДІР, Микола.

Його 2-а дружина – Настасія Кернозицька /згадується в документах у 1682, 1690/.

Їх син: Самуїл /? + до 1682/.

6-е покоління. ФЕДІР Дам'янович Васянович-Меленівський /згадується в документах 1682, 1732/.

Його діти: ІВАН, Андрій.

7-е покоління. ІВАН Федорович Васянович-Меленівський /згадується в документах 1782/.

Його діти: ВАСИЛЬ, Захарій.

⁶² Яковенко Н. М. Україна аристократична // На переломі. – К.: Україна, 1994. – 352 с.

8-е покоління. ВАСИЛЬ Іванович Васянович-Меленівський /? + 1791/.

Його діти: ОЛЕКСАНДР, Федір.

9-е покоління. ОЛЕКСАНДР Васильович Васянович-Меленівський /1754? + 1804/, згадується в документах 1791, 1795, 1804 рр.

Його дружина – Тетяна /1757? + ?/.

Їх діти: 1. ГРИГОРІЙ /1776?+1804/, 2. Семен /23.10.1779 р.н./,

3. Іван 1-й /30.06.1798 р.н./ (по ревізії 1834 г. /обл. архів, Ф. 782, оп. 1, № 7453/: самому Івану – 47 років, його дружина – Уляна, їх діти: Іван, 20; Мартин, 9, Нарцис, 6; Агафія, 4.

4. Яків /1782?р.н./,

5. Іван 2-й /1816? + ?/ (по ревізії 1834 г. йому 34 г., його дружині Олександрі – 27,

їх дітям: Івану – 12, Миколі – 8, Івану – 3 /там само/).

Їх дочки: Марина /1785? р.н./, Розалія /1790? р.н./.

10-е покоління. ГРИГОРІЙ Олександрович Васянович-Меленівський.

Його 1-а дружина – Єфросинія /померла до 1813 р./.

Їх діти: ДАМ'ЯН.

Його 2-а дружина – Марфа /1784 + ?/.

Їх діти: Іван /12.01.1814 + ?/, Уляна /1819 + ?/.

11-е покоління. ДАМ'ЯН Григорович Васянович-Меленівський /14.11.1798 + до1841/.

(Далі з цієї дати – за н. ст.).

Його дружина – Ксенія Антонівна Завадська (з Білошицьких) /1799 + 22.01.1860/.

Їх діти: Антон /липень, 1826 + ?/, Семен /16.02.1828 + ?/, ФЕДІР /1830 + 1912/, Марфа /21.07.1837 + ?/.

12-е покоління. ФЕДІР Дам'янович Васянович-Меленівський /27.05.1830 + 5.02.1912/.

Його дружина – Євдокія Федорівна Шевченко.

Їх діти: Меланія /29.12.1860 + 12.07.1861/; Василь /?.05.1863 + 22.12.1863/;

Костянтин /28.04.1864 + ?/; Діонісій /10.03.1866 + 29.04.1867/;

ОЛЕКСАНДРА /22.03.1868 + 05.03.1937/; Сергій /05.10.1870 + 10.10.1870/;

Марія /20.09.1871 + після 1940/; Олена /29.04.1874 + 25.05.1874/;

Олексій /22.03.1878 + 16.11.1919/; Ганна /12.06.1880 + 20.07.1960/.

13-е покоління. ОЛЕКСАНДРА Федорівна Меленівська /22.03.1868 + 05.03.1937/.

Її чоловік – РОМАН Олексійович Григор'єв /1861 + ?/ (остання згадка про нього відноситься до 7 липня 1919 р.).

Їх доньки: Марія /28.18.1909 + 22.07.1982/, ЄВГЕНІЯ /21.02.1911 + 5.01.1988/.

14-е покоління. ЄВГЕНІЯ Романівна Григор'єва /21.02.1911 + 05.01.1988/.

Андрій Гоп.

Їх дочка – ЛЮДМИЛА, 5.01.1948 р.н. (прийнята за дочку Довгополовим Михайлом).

15-е покоління. ЛЮДМИЛА Михайлівна Довгополова, 05.01.1948 р.н.

Станіслав Георгійович Вержбовський /1.11.1938 + 22.03.1991/.

Їх син – ЄВГЕН, 15.06.1981 р.н. (обрав собі прізвище бабусі – Григор'єв).

16-е покоління. ЄВГЕН Станіславович Григор'єв, 15.06.1981. р.н.

ДОДАТОК 2.

Для дослідників, які вивчають родоводи Зауської шляхти.

В архівах збереглося дуже мало документів за XVI ст. про вище згадані роди, і тому кожне знайдене нове ім'я може дуже вплинути на побудову власного родоводу. Пропоную перелік імен, які згадуються в справах роду Меленівських і які мають відношення до цих родів [ДАКО. – Ф. 882, оп. 1, спр. 7546, стр. 52].

4.02.1570 р. «Земляне наши Киевской земли заушские из Ходаков благородные Василий Меленевич Тупачоловский, Антон Игнатьев и Есько Петрович с Дидкович, Богдан Ескович Каленский, Василий Манькевич Ходаковский, Иван Юрьевич Багриновский, Василий Книшович и Григорий Книшович с Белошиц просили, что они с давних грамот правами и свободами пользовались с давних времен».

20.08.1576 р. «Благородные земляне Киевской нашей земли заушские с Дидкович Исько Петрович, Федор Ходаковский, Василий Меленевич Тупачоловский, Богдан Ескович Каленский, Василий Манькевич Ходаковский, Иван Юрьевич Багриновский, Родион Васильевич и Григорий Стефанович с Белошиц, Афанасий Гришкович и Лешук Демянов из Недашков».

13.02.1635 р. «челобитная благородных Семена Дидковского, Ивана Белошицкого, Бориса Недашковского, Михайла Меленевского, Игната Каленского, Корнея Ходаковского, Мирата Багриновского».

2.06.1661 р. «Благородные Яков Зосимович Дидковский от имени братьев своих Мартына Петровича, Сергея Щербиновича, Павла Дучицы Дидковского, Демьяна Васяновича Меленевского, Ивана Демидовича, Ивана Марковича Ходаковских, Севсетиана и Ивана Дунельских, Федора Игнатъевича, Василя Науменка Каленских, Кондрата Иленка, Семена Лазаченка Недашковских, Иосифа Белошицкого».

3.11.1669 р. «Даниил Дидковский от имени своего и братьев своих благородных Ивана, Никифора Петровича, Ивана Кузьмовича Дидковских, Павла Дучицы, Александра и Самойла Ходаковских, Семена и Вацлава Меленевских, Самойла Дашковского, Павла и Ивана Каленских, Мирона и Ивана Белошицких».

В статье обращено внимание на становление украинских шляхетских родов Правобережной Украины, в частности заушской шляхты. На основании многочисленных архивных источников прослежено сложные перипетии получения (правдами и неправдами) королевских грамот на владение этими землями

The article focuses on arising Ukrainian noble families of the Right-bane Ukraine, specifically on the zauska nobility. On the basis of of many archives files was retraced the difficulties of getting (truthor lie) kings deeds on estate of these lands.